

Mojca Kunst, Barbara Ploštajner

Zavarovano območje narave: Kozjanski regijski park

58

GEOGRAFIJA V ŠOLI | 2-3/2023

POSAVSKO HRIBOVJE PREHAJA V SREDNJESOTELSKO GRIČEVJE.

Foto: Barbara Ploštajner

Mojca Kunst

JZ Kozjanski park
mojca.kunst@kp.gov.si

Barbara Ploštajner

JZ Kozjanski park
barbara.plostajner@kp.gov.si

COBISS: 1.04

DOI: 10.59132/geo/2023/
2-3/58-68

Uvod

Ljudje smo dele narave, ki so lepši, bolj ohranjeni, vrstno bogatejši, začeli varovati; ustanavljati smo začeli zavarovana območja. To se je začelo dogajati pred dobrimi 200 leti, ko se je začel pospešen gospodarski razvoj.

Zavarovana območja so ožja in širša zavarovana območja. Ožja so naravni spomenik, strogi naravni rezervat in naravni rezervat. Širša pa so naravni parki: narodni, regijski in krajinski. Med zavarovanimi območji, ki sodijo med širša zavarovana območja, imamo 1 narodni park, 3 regijske in 46 krajinskih parkov, 1 strogi naravni rezervat, 56 naravnih rezervatov in 1164 naravnih spomenikov, kar predstavlja dobrih 13 % ozemlja Slovenije. To je bogastvo Slovenije, ki ga, če ga izgubimo, ne bomo mogli povrniti.

Eden od treh regijskih parkov je tudi Kozjanski regijski park.

Zavarovano območje narave Kozjanski regijski park¹ je bilo ustanovljeno leta 1981. Razprostira se na površini 206 km². Status regijski park pomeni, da gre za obsežno območje regijsko značilnih ekosistemov in krajine z večjimi deli prvobitne narave in območji naravnih vrednot, ki se prepletajo z deli narave, kjer je človekov vpliv večji, vendarle pa z naravo uravnotežen. Kar 69 % ozemlja Kozjanskega regijskega parka spada med območja Natura 2000². Od leta 2010 je Javni zavod Kozjanski park tudi upravljavec biosfernega območja Kozjansko in Obsotelje pod okriljem Unescovega mednarodnega programa MAB (Man and biosphere) – Človek in biosfera.

Območje zaznamuje izjemno visoka stopnja geo- in biodiverzitete z ohranjeno tradicionalno kulturno krajino.

Kozjanski regijski park se nahaja med Rudnico na severu in Bizeljskim gričevjem na jugu, na vzhodu ga zamejuje reka Sotla, na zahodu pa

Kozjanski regijski park se nahaja med Rudnico na severu in Bizeljskim gričevjem na jugu, na vzhodu ga zamejuje reka Sotla, na zahodu pa vzhodni odrastki Posavskega hribovja – Vetrnik in Oslica.

1 Ustanovitelj zavarovanega območja je Republika Slovenija, leta 1981 je bilo ustanovljeno kot Spominski park Trebče z Zakonom o Spominskem parku Trebče (Ul. SRS, št. 1/81, 42/86), leta 1999 pa preimenovano v Kozjanski park z Zakonom o ohranjanju narave (Ul. RS 56/99).

2 Natura 2000 je naravovarstveno omrežje Evropske unije in eno največjih svetovnih varstvenih območij. Z Naturo 2000 ohranjamo živalske in rastlinske vrste, habitatne tipe ter območja, pomembna na slovenski, evropski in svetovni ravni. Natura 2000 je družbena zaveza, da bomo in kako bomo varovali naravo.

Izvleček

Kozjanski regijski park je poleg Triglavskega narodnega parka najstarejše zavarovano območje v Sloveniji, večji del parka je uvrščen tudi med območja Natura 2000.

Narava in človek sta se v tisočletjih sobivanja neločljivo povezala ter s svojim ravnanjem vplivata drug na drugega.

Upravlavec zavarovanega območja Javni zavod Kozjanski park skrbi za 206 km² območja, ki ga sestavljajo hribovje, poraščeno z gozdom in suhimi travišči, sadjarsko gričevje in mokrotne doline ob vodotokih. Razgibanost površja ustvarjajo hudourniške grape in pojavi osamelega krasa – vrtače, brezna, jame. Bogata geodiverziteteta ustvarja pogoje za izjemno biodiverziteteto – pestrost živalskih in rastlinskih vrst. V ohranjeni naravo je vtakano stoletno delo prednikov, ki so ustvarili izjemne stvaritve kulturne dediščine. Preplet ohranjene narave in bogate kulturne dediščine se kaže v življenju domačinov in zgodbah, ki se prenašajo iz roda v rod.

Ključne besede: Kozjanski regijski park, biodiverziteteta, habitat, Natura 2000

Nature Protection Area: Kozjansko Regional Park

Abstract

The Kozjansko Regional Park, alongside the Triglav National Park, is Slovenia's oldest protected area, with a substantial portion of the park declared a Natura 2000 site.

Over millennia of cohabitation, nature and man have been closely intertwined and influence each other through their behaviours.

The Kozjansko Park Public Institute oversees 206 km² of the area, which includes forested hills and dry grasslands, orchard hills and wet lowlands along watercourses. Torrential ravines and isolated karst phenomena, such as sinkholes, potholes, and caves, form the diversified terrain. The rich geodiversity offers the conditions for extraordinary biodiversity, which includes a wide range of animal and plant species.

Conserved nature is embedded in centuries of ancestral work, resulting in magnificent cultural heritage works. The merging of preserved nature and rich cultural legacy is represented in local people's lives and stories passed down from generation to generation.

Keywords: Kozjanska Regional Park, biodiversity, habitat, and Natura 2000

vzhodni odrastki Posavskega hribovja – Vetrnik in Oslica.

Zavarovano območje ima delež v petih občinah (Bistrica ob Sotli (100 %), Kozje (89 %), Podčetrtek (51 %), Brežice (21 %) in Krško (2 %)) in 78 naseljih. Tukaj po podatkih iz leta 2019 prebiva 10.500 prebivalcev. Upravlavec zavarovanega območja ima sedež v Podsredi, srednjeveškem trgu v občini Kozje.

Slika 1: Shematski prikaz zavarovanega območja
Vir: Kozjanski park

Fizičnogeografske značilnosti zavarovanega območja

Kozjansko je pokrajina v vzhodnem delu Slovenije. Za območje je značilen stik predalpskih, z gozdom poraščenih hribovitih predelov s terciarnim gričevjem, ki prehaja v ravnino ob rekah Sotli in Bistrici. Posledica prehodnosti, razgibanega reliefa in pestrosti geološke podlage je izjemna geo-³ in biopestrost

³ **Geopestrost** je raznovrstnost naravnih pojavov, ki so posledica geoloških, geomorfoloških in hidroloških procesov. Pod to oznako označujemo kamnine, fosile in minerale, reliefne oblike ter površinske in podzemne geomorfološke in hidrološke oblike.

ter krajinska⁴ pestrost. Za Kozjansko je značilna mozaična kulturna krajina z razdrobljeno parcelno razdelitvijo in mozaično rabo tal, ki je posledica naravnih razmer in razdrobljene posestne strukture.

Geologija

Ozemlje Kozjanskega parka je zgrajeno iz karbonskih, permskih, triasnih, jurskih, krednih, terciarnih in kvartarnih kamnin.

Pomemben pečat mu dajejo skladovnice triasnih kamnin in terciarne plasti, med katerimi se tu in tam pojavljajo jurski in kredni skladi ter permsko-karbonske plasti.

Obravnavano ozemlje pripada dvema geotektonskima enotama: Zunanjim Dinaridom (Posavsko hribovje) in Panonskemu bazenu (Srednjesotlesko ter Bizeljsko gričevje). Ozemlje je tektonsko precej razkosano s številnimi prelomi v različnih smereh. Prevladujeta smeri SZ–JV in V–Z.

Živahno tektonsko dogajanje danes potrjujejo potresi, izviri mineralnih vod, hidrotermalna orudjenja (Melik, 1957; Slovenija: pokrajine in ljudje, 2001).

Od zahoda proti vzhodu poteka več sinklinal in antiklinal, kar se izraža v pokrajini v nizu dolin in slemen. Od severa proti jugu si sledijo Rudniško-Ivanjska antiklinala, Planinsko-Desenička sinklinala, Litijska antiklinala, Senovška sinklinala, Orliška antiklinala in Bizeljsko-Zagorska sinklinala (Aničić, Juriša, 1985).

Reliefne značilnosti

Pestra kamninska sestava se v veliki meri kaže v razčlenjenem površju na stiku predalpskega in panonskega sveta. Kozjanski regijski park sestavljajo tri reliefne enote, in sicer hribovja, gričevja in doline. Močno razčlenjeno hribovje zaznamujejo ozke doline, soteske in grape s strmimi pobočji. Gričevje s položnejšimi pobočji in širšimi dolinami se nadaljuje v ravnino ob Sotli.

Hribovje v triasnih dolomitih na območju Orlice in v triasnih dolomitih ter skrilavcih in glinavcih

Vetrnika je visoko od 500 do 800 m. Najvišja točka je Oslica na zahodnem delu Vetrnika z višino 860 m.

Gričevje je pretežno zgrajeno iz litotamnijskih apnencev, miocenskih laporjev in pliocenskih sedimentov, nadmorska višina se giba od 200 do 400 m.

Najnižja točka zavarovanega območja je ob Sotli pri Figarjevem mostu (150 m), južno od naselja Stara vas.

Vodotoki

Največji vodotok je reka Sotla, po kateri poteka vzhodna meja zavarovanega območja. Njen največji pritok je reka Bistrica, ki je med Trebčami in Zagajem vrezala ozko, 3 km dolgo sotesko. Poleg obeh rek se na zavarovanem območju nahaja še več manjših potokov (Buča, Sušica, Dramlja, Bizeljski potok, Olimščica).

Naravovarstveno pomembni habitati zavarovanega območja

Velika pestrost rastlinskega in živalskega sveta je posledica naravnogeografskih dejavnikov na stiku Predalpske in Obpanonske pokrajine. Prisotnost različnih habitatov pogojujejo geološka podlaga, razgiban relief in hidrografske razmere.

Suhi travniki na karbonatni podlagi

Zelo visoko stopnjo biodiverzitete omogoča pestra geološka podlaga, razgiban relief ter številne majhne in večje mikroklimatske razlike med posameznimi deli tega območja.

Prvotno je bila vsa pokrajina pokrita z gozdom, ko pa je človek začel pridobivati obdelovalne, pašne in travne površine, so se ustvarile ugodne razmere za pojav suhih travnišč. Ta so najpogostejša na rastiščih s karbonatno podlago, na apnencu, dolomitu, laporju ali flišu. Razvita so zlasti na krasu, na manjših površinah pa so prisotna tudi po celinskih predelih Slovenije. Njihova izjemnost je v velikem številu rastlinskih in živalskih vrst, med katerimi so mnoge redke in ogrožene. Na globljih in bolj vlažnih tleh so sestoji navadne turške detelje in pokončne stoklase. Med travami prevladujejo pokončna stoklasa in navadna glota, navadna smiljnica, navadna migalica in visoka pahovka. Med številnimi zelišči je treba omeniti resasti škrobotec, navadni vrednik, srednji trpotec, materino dušico, čopasto grebenušo, malo

⁴ **Krajinska pestrost** je prostorska strukturiranost naravnih in antropogenih krajinskih elementov. Krajina je prostorsko zaključen del narave, ki ima zaradi značilnosti žive in nežive narave ter človekovega delovanja določeno razporeditev krajinskih struktur. (Vir: Zakon o ohranjanju narave (Uradni list RS, št. 96/04 – uradno prečiščeno besedilo, 61/06 – ZDru-1, 8/10 – ZSKZ-B, 46/14, 21/18 – ZN Org, 31/18, 82/20, 3/22 – ZDeb, 105/22 – ZZNŠPP in 18/23 – ZDU-10)

strašnico, grabljišče in pravi ranjak. Druge pomembnejše vrste teh travnikov pa so še kranjska lilija, navadni kosmatinec in seveda številne orhideje ali kukavice: pikastocvetna kukavica, čeladasta kukavica, trizoba in navadna kukavica, čebeljeliko mačje uho, čmrljeliko mačje uho, muholiko mačje uho, piramidasti pilovec in številne druge.

Suhi travniki so življenjski prostor tudi mnogim nevretenčarjem, kot so številni metulji (lastovičar, pisančki, modrini, citrončki, razni okarji, pavlinčki), hrošči (rogač, govnač, mlinar, krešiči) in druge žuželke. Med pticami prevladujejo tiste, ki so vezane predvsem na odprto kulturno krajino, med njimi so velika sinica, črnoglavka, ščinkavec, kos, kmečka lastovka, taščica in rjavi srakoper. Posebno pozornost pritegnejo še hribski škrjanec, vijeglavka, pogorelec in veliki strnad.

Z vidika naravovarstva gre za zelo visoko vreden in občutljiv življenjski prostor, ki nujno potrebuje sonaravno obdelavo s strani človeka. V Kozjanskem regijskem parku smo v letih od 2001 do 2004 na področju ohranjanja suhih travnikov izvajali prvi LIFE projekt v Sloveniji, ki je bil namenjen izključno varstvu in ohranjanju narave.

Visokodebelni travniški sadovnjaki

Visoka stopnja biodiverzitete je le eden od razlogov, zakaj je ohranjanje travniških sadovnjakov pomembna naloga varstva narave. Izreden pomen travniških sadovnjakov za biodiverzitetno kulturne krajine je s sistematičnimi raziskavami potrdilo predvsem Društvo za proučevanje in opazovanje ptic Slovenije (DOPPS).

Slika 2: Učenci raziskujejo visokodebelni travniški sadovnjak.

Foto: Barbara Ploštajner

Travniški sadovnjaki so zaradi raznolikosti življenjskih prostorov, običajno starih dreves, pomembna zatočišča in gnezditveni habitat za ptice. V njih prebivajo predvsem vijeglavka, smrdokavra, pivka, pogorelec, rjavi srakoper, srednji detel in veliki skovik. Seveda pa občasno v sadovnjak prihajajo tudi druge vrste: cikovt, šmarnica, rumena pastirica, plavček, sivi muhar, škorci, šoja in na splošno duplarji.

Vendar pa se varstvo visokodebelnih sadovnjakov zaradi varovanja vrst še zdaleč ne konča samo pri pticah. Posebej je treba izpostaviti samotarske ali divje čebele. V Sloveniji jih poznamo več kot 550 vrst, dom si običajno ustvarijo v luknjicah v lesu, v starejšem sadnem drevju, v rovih v tleh. Številne vrste so pomembne oprasovalke sadnih dreves. Te vrste čebel ne živijo v družinah, ampak vsaka čebela posebej poskrbi za svoj zarod. Njihovo število zmanjšuje predvsem intenzivno kmetijstvo in pomanjkanje ustreznih bivališč (manj lesenih hiš in streh, manj sadovnjakov). Med nevretenčarji v sadovnjakih najdejo svoj dom tudi številni metulji, hrošči in kožekrilci.

Pod travniškimi sadovnjaki pa so seveda prisotne tudi travniške združbe. Po svoji sestavi so odvisne od kamninske podlage, debeline travne ruše, naklona, sence zaradi krošenj in nadmorske višine. Se pa v travniških sadovnjakih pojavljajo tudi posamezne vrste kukavičevk. Najdemo lahko navadno kukavico, piramidastega pilovca in tudi mačja ušesa.

Visokodebelni travniški sadovnjaki imajo poleg naravovarstvenega pomena tudi specifični ekološki, estetski in kulturni pomen. Ravno zato so izjemen učni poligon za spoznavanje trajnostne povezanosti narave, kulture in človeka.

S številnimi izvedenimi projekti od leta 1999 nam je v Kozjanskem parku uspelo ohraniti in na novo vzpostaviti številne travniške sadovnjake in tako pomembno prispevati k ohranjanju biodiverzitete.

Reke, potoki in ostala vodna telesa

Izjemna reliefna pestrost zavarovanega območja se odraža v številnih pojavnih oblikah površinskih voda, potokov, meandrirajočih rek, hudournikov, izvirov in brzic. Pretežni del voda se steka v reko Sotlo, ki je levi pritok Save. Sotla izvira pod Macljem in v srednjem delu teče prečno glede na kamninske pasove in zato prereže vse hrbte vzhodnih odrastkov Posavskega hribovja. Številni meandri v razširjenih delih doline zavirajo odtok, zato so se

razvile poplavne ravnice z značilno vlagoljubno vegetacijo. Njeni pritoki so skoraj izključno z desne strani. Najpomembnejši desni pritok je reka Bistrica. Razlika med njima je v tem, da ima Sotla manjši strmec, s tem so erozijski in transportni procesi manj izraziti, nanosi so finejši, voda ob izdatnejših padavinah zastaja in poplavlja ravnice ter leno meandrira po dolini. Bistrica je bistveno hitrejša s hudourniškim značajem. Ob močnejših padavinah erodira in odnaša večje množine prodnega materiala, na svoji poti ustvarja brzice, tolmane, kaskade, manjša slapišča, in vse to prispeva k razgibanosti in slikovitosti pokrajine. Pri Trebčah je med pobočjema Orlice in Bukovice reka ustvarila slikovito 3 km dolgo sotesko. Na Trebčah, preden je reka zarezala sotesko, je ostal del stare struge reke Bistrice, ki je bil pred desetletji urejen v ribnik. Ta je spomladi daleč naokoli najpomembnejše mrestišče za številne dvoživke (sekulja, rosnica, navadna krastača, planinski pupek, navadni močerad), ki so zelo dober kazalnik stanja okolja. Ker morajo dvoživke na poti iz prezimovališč na mrestišče prečkati zelo prometno cesto, v Kozjanskem parku že od leta 1999 v času selitve postavljamo varovalno ograjo in izvajamo akcijo prenašanja dvoživk. Leta 2023 bodo v okviru projekta LIFE Amphicon zgrajeni podhodi, ki bodo pripomogli k izboljšanju populacije.

Gozdovi

Gozdovi pokrivajo polovico zavarovanega območja. Večje sklenjene površine so v hribovskih predelih Vetrnika, Orlice, Kunšperške gore in Rudnice. Prevladuje bukov gozd z nekaj hrasta, kostanja in črnega gabra. Znotraj zavarovanega območja so trije gozdni rezervati, Tisovec, Kunšperk in Vranske pečine.

V gozdu se dogajajo številni prepleteni odnosi med živimi bitji, pa tudi med vrstami in njihovim okoljem. Gozd je izjemen mozaik življenja in ga je potrebno obravnavati celovito, od podrasti do krošnje.

V gozdu lahko opazujemo številne rastline. Poleg tevja in navadne smrdljivke spomladi zlahka opazimo deveterolistno konopnico, poleti in jeseni pa ciklamo in širokolistno lobodiko. Zeliščni in grmovni sloj gozda ponuja številne vrste, mnoge med njimi so redke in ogrožene. Tudi tukaj se srečamo z orhidejami in seveda številnimi mahovi, lišaji in glivami, ki jih pogosto spregledamo. Tudi seznam naravovarstveno pomembnih živalskih vrst je zelo dolg. Mednje spadajo visoka divjad, mali sesalci, jazbec, alpski in bukov kozliček, veliki in mali rogač ter številni

Varstvo visokodebelnih sadovnjakov zaradi varovanja vrst se še zdaleč ne konča samo pri pticah, posebej je treba izpostaviti samotarske ali divje čebele. V Sloveniji jih poznamo več kot 550 vrst, dom si običajno ustvarijo v luknjicah v lesu, v starejšem sadnem drevju, v rovih v tleh. Številne vrste so pomembne oprasovalke sadnih dreves.

Med kraškimi oblikami osamelega krasa znotraj zavarovanega območja se najpogosteje pojavljajo vrtače, jame, izviri, ponori, ponikalnice ter slepe in zatrepne doline. Manj je suhih dolin in mikrokraških oblik. Na celotnem območju je 244 vrtač, od tega jih je več kot 75 % na litotamnijskem apnencu.

metulji, mravlje, gliste in mikroskopsko veliki organizmi nižjih taksonomskih skupin.

Skrb za gozdove ni zaupana samo gozdarjem, ampak nam vsem. Gozdovi so prostor, kjer je biodiverzitet zelo bogata in kjer se nahajajo številni pomembni življenjski prostori.

Osameli kras

Znotraj zavarovanega območja se predvsem v miocenskem litotamnijskem apnencu pojavljajo kraški pojavi. Ker so ti sredi nekraškega površja, imenujemo ta kras osameli kras. Nahaja se v osrednjem delu zavarovanega območja na območju Dekmance, pri Podsredi, v okolici Trebč ter v gričevju vzhodno od Lesičnega in Kozjega. V manjšem obsegu ga lahko zasledimo tudi na Bizeljskem, na Orlici ter med Zgornjo Pohanco in Pavlovo vasjo.

Med kraškimi oblikami se najpogosteje pojavljajo vrtače, jame, izviri, ponori, ponikalnice ter slepe in zatrepne doline. Manj je suhih dolin in mikrokraških oblik.

Na celotnem območju je 244 **vrtač**, od tega jih je več kot 75 % na litotamnijskem apnencu.

Nekaj jih še zasledimo v triasnem dolomitu in lapornatih apnencih. Od lastnosti kamnine je torej močno odvisno, kje bodo nastale vrtače. Znotraj zavarovanega območja se nahajajo predvsem na nadmorski višini 350–400 m, kar pomeni, da je njihovo pojavljanje v veliki meri odvisno od reliefa in lastnosti kamnin, saj tam, kjer je površje strmejše, ne morejo nastajati.

Najgloblje in največje vrtače najdemo v litotamnijskem apnencu na uravnanim planotastem območju med Dekmanco in Trebčami.

Na stiku med litotamnijskim apnencem z drugimi miocenskimi sedimenti severno od Kozjega do Podsrede so nastale **zatrepne doline**. Največja in najizrazitejša je Gruska, ki se nahaja 2 km severno od Kozjega in je prepoznana kot naravna vrednota ter je urejena za obiskovalce. Zatrep doline predstavlja navpična stena iz litotamnijskega apnenca, visoka okoli 30 metrov.

Kraški izviri se pojavljajo na stiku med litotamnijskim apnencem in nekraškimi kamninami (lapor, lapornati apnenec). Najpogosteje se pojavljajo na vzhodnem robu

Slika 3: Zatrepna dolina Gruska z izviro – slapom
Foto: Barbara Ploštajner

pasu litotamnjskega apnenca, ki se razprostira med Pilštanjem in Podsredo. V preteklosti so te izvire pogosto uporabljali za preskrbo z vodo, zato so večinoma antropogeno spremenjeni.

Poleg značilnih in izstopajočih reliefnih oblik se znotraj zavarovanega območja pojavljajo tudi manj izrazite, kot so netipične kraške kotanje, skalni osamelci, kamnito površje in mikrokraške oblike.

Najbolj prepoznaven **skalni osamelec** v triasnem dolomitu pri Pilštanju, imenovan Ajdovska žena, je naravna vrednota, urejena za obiskovalce.

Kraške jame so na zavarovanem območju redke, pretežno so vodoravne z dolžino okoli 100 m in globino 20 m. Najbolj prepoznavne in opisane so Puščavnikova jama, Gruska izvir, Pustišekova polšna, Kodrinovo brezno, Krofelnova jama, brezno Boršt in Ulekova jama.

Kulturna dediščina

Zavarovano območje se ponaša z nadpovprečno ohranjeno kulturno krajino z izjemno kakovostnimi elementi tradicionalne dediščine in elementi ljudske kulture.

Na območju Kozjanskega parka so najstarejša arheološka najdišča že iz kamene dobe pa do obdobja preseljevanja ljudstev.

Posebno mesto zavzemata sakralna in profana dediščina, ki soustvarjata podobo značilne kozjanske kulturne krajine. Bogata dediščina, ki je nastajala stoletja, priča o poseljenosti območja ter o živahnem utripu v srednjem veku. V 11. in 12. stoletju so na višje ležečih, naravno zavarovanih krajih nastajale grajske stavbe z nalogo krepite obrambne linije ob mejni reki Sotli. Pod gradovi in na stičišču pomembnih prometnih poti so v 14. in 15. stoletju nastajala strnjena naselja, ki so počasi prerasla v trge (Kunšperk, Podsreda, Kozje, Pilštanj, Podčetrtek). Dolino reke Bistrice s srednjeveškimi trgi danes poimenujemo tudi dolina trgov – na razdalji 10 km imamo kar tri trge – dva od njih, Podsreda in Kozje, sta bila deležna celovite prenove, Pilštanj na prenovo še čaka.

Že od 9. stoletja dalje so nastajale cerkvene zgradbe – cerkev sv. Mihaela na Pilštanju je bila sedež prafare. Posebno mesto med sakralno dediščino zavzemata prastaro versko središče Svete gore nad Bistrico ob Sotli in samostan Olimje.

Območje v okolici trga Podsreda z dolino reke Bistrice in okoliškim gričevjem je razglašeno kot območje izjemne kulturne krajine.

Eden redkih kulturnih spomenikov romanske dobe na Slovenskem je grad Podsreda, ki se nahaja nad istoimenskim srednjeveškim trgom Podsreda. Grad je celovito prenovljen in je pomemben nosilec kulturne, promocijsko-

Slika 4: Trg Podsreda
Foto: Barbara Ploštajner

Eden redkih kulturnih spomenikov romanske dobe na Slovenskem je grad Podsreda, ki se nahaja nad istoimenskim srednjeveškim trgom Podsreda. Grad je celovito prenovljen in je pomemben nosilec kulturne, promocijsko-izobraževalne, družabne in turistične ponudbe.

izobraževalne, družabne in turistične ponudbe. Del gradu je namenjen stalnim postavitvam – prezentaciji grajske kuhinje, renesančni dvorani, zbirki stekla, v ostalih prostorih pa se razstave in predstavitve menjujejo. V zgornjem gospodarskem poslopiju je od jeseni 2021 urejena nova sprejemnica ter Center interpretacije narave Kozjanskega parka in Biosfernega območja Kozjansko in Obsotelje.

Poleg gradu Podsreda so prenovljeni še nekateri drugi objekti, kot so Javerškova domačija, Levstikov mlin, Kolarjeva domačija in posamezna znamenja.

Del premične kulturne dediščine hranimo tudi v naših zbirkah: etnološki, zgodovinski in steklarski. Prav tako smo podrobneje dokumentirali 1161 grajenih struktur stavbne dediščine in popisali vsa kamnita znamenja.

Infrastruktura, urejena za obiskovalce

V Kozjanskem parku je del narave in naravnih vrednot urejen in dostopen za obiskovalce. Že leta 1999 smo začeli vzpostavljati sistem pešpoti. Prva je bila Gozdna učna pot Podsreda, ki je danes posodobljena kot Grajska pot. Nato smo leta 2004 vzpostavili Pešpot Podsreda, Naravoslovno pot Travnik–Vetrnik, Geološko učno pot na Rudnico in Virštanj ter Pot Pilštanj. Na pobudo domačinov, lokalnih skupnosti in osnovnih šol so bile vzpostavljene še Bizeljske pešpoti, Vodni učni poti Bistrica ob Sotli in Lesično in Pešpot Kunšperk–Klestje. Skupno je urejenih in označenih 108 km pešpoti.

Za obiskovalce je urejena tudi najstarejša in največja naravna vrednota v zavarovanem območju – zatrejna dolina Gruska, ki je primerna za spoznavanje kraških značilnosti. Na Bizeljskem, kjer je gnezdišče čebelarja, smo zaradi izjemne lepote ptice in njenega načina gnezdenja uredili opazovalnico in prostor za fotografiranje, ki privablja številne ljubitelje narave in naravoslovne fotografe.

Biosferno območje in njegovo upravljanje

V Sloveniji v okviru Unescovega programa MAB⁵ delujejo štiri biosferna območja: Julijske Alpe, Kras, Kozjansko in Obsotelje ter Mura.

⁵ Program MAB potrjuje biosferna območja kot koncept in sredstvo za uresničitev trajnostnega ravnovesja med pogosto nasprotujočimi si cilji ohranjanja biološke pestrosti, spodbujanja razvoja človeških virov z vzdrževanjem kulturnih vrednot.

Slovenija je k Unescu pristopila 27. maja 1992 kot 167. članica. Vlada Republike Slovenije je ustanovila Slovensko nacionalno komisijo za Unesco, njen urad deluje znotraj ministrstva, pristojnega za visoko šolstvo in znanost.

Status biosfernega območja podeljuje medvladni odbor za koordinacijo programa Človek in biosfera na sedežu Unesca v Parizu.

Svetovna mreža biosfernih območij šteje 738 območij v 134 državah.

Biosferno območje Kozjansko in Obsotelje se je v svetovno mrežo vpisalo 2. junija 2010 in postalo tretje biosferno območje v Sloveniji. Upravljavac je postal Javni zavod Kozjanski park, s sedežem v Podsredi.

Biosferno območje Kozjansko in Obsotelje predstavlja mozaično krajino med Savo, Savinjo in Sotlo, kjer se prepletajo hribovja, gričevja in nižine. Zajema enajst občin, osrednje območje je veliko 140 km², robno 360 km² in tranzicijsko 447 km². Polovico osrednjega in robnega dela biosfernega območja zavzema Kozjanski regijski park. Skoraj 230 km² pripada območjem Natura 2000.

Biosferno območje pomembno soustvarja kulturno in družabno življenje. Dogodki in druženja so vedno dobra priložnost za spoznavanje, izmenjavo izkušenj in tkanje novih partnerskih mrež.

Življenje v biosfernem območju označujejo partnerstvo, raziskovalni duh, inovativnost, sonaravnost in trajnost.

Izobraževalne vsebine

Kozjanski park v okviru svoje dejavnosti izvaja različne oblike izobraževalnih dejavnosti na primarni in sekundarni ravni. Zelo pomemben vidik teh izobraževanj je vzpostaviti spoštljiv odnos do narave, katere enkratnost lahko občuduje vsak, hkrati pa se morajo učenci zavedati, da je potrebno to enkratnost prepustiti v dar tudi njihovim naslednikom.

Izobraževalne vsebine izvajamo v okviru okoljskih dni, nadalje v okviru mreže šol in zelo velik del v okviru dni dejavnosti, ki so prilagojeni za različne ravni izobraževanja (predšolska vzgoja, osnovno- in srednješolsko izobraževanje).

Okoljski dnevi

Okoljski dnevi, ki so jih razglasili Združeni narodi in svetovne organizacije, opozarjajo na

ogroženost habitatov, vrst in pomen njihovega ohranjanja ter so pomembno sredstvo za širjenje znanj o naravi, naravnih procesih ter dvig naravovarstvene zavesti.

Dan Zemlje

Za osnovne šole znotraj biosfernega območja spomladi razpišemo literarni natečaj, katerega tema se nanaša na pomen pestrosti življenja – vrst, življenjskih prostorov. Od leta 2010, ko je bilo razglašeno biosferno območje, smo izvedli že trinajst literarnih natečajev.

Dan živali

Okoljski dan je namenjen spoznavanju različnih živalskih vrst, poudarek je na tistih, ki so zavarovane in jim je potrebno nameniti posebno skrb. Namen je, da učenci na inovativen način spoznajo osnove biologije in ekologije posameznih vrst ter primerne načine ravnanja oz. upravljanja z njimi.

Mreža šol biosfernega območja

Pomembna naloga upravljavca biosfernega območja je zagotovo spodbujanje raziskovanja in izobraževanja na vseh ravneh.

Namen ustanovitve mreže šol je bil učence osnovnih šol že v zgodnji dobi njihovega izobraževanja pritegniti k spoznavanju in raziskovanju tistih delov njihovega domačega okolja, ki jih ne spoznajo skozi učni proces. Mreža šol je bila ustanovljena leta 2012, vanjo se je vključilo šest šol znotraj biosfernega območja. Vključujoče, dinamično in v rezultate usmerjeno sodelovanje znotraj programa MAB pomembno prispeva h kontinuiranemu trajnostnemu razvoju biosfernega območja.

Učencem in njihovim mentorjem ponudimo različne raziskovalne vsebine s področja ohranjanja narave, kulturne dediščine. Raziskovalni del poteka na terenu, po navadi v šolskem okolišju, čemur sledi interpretacija spoznavanja in raziskovanja vsebin na terenu. Predstavitve raziskovalnih nalog je skupna, učenci si izmenjajo vtise, metode, zaključke in se hkrati medsebojno spoznavajo.

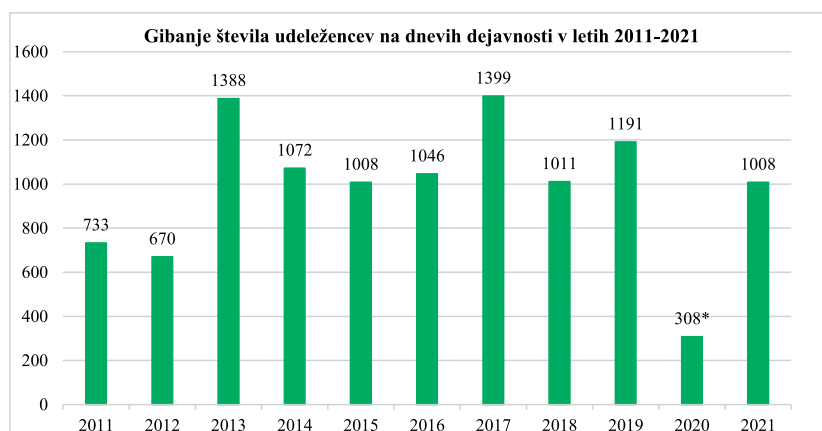
Dnevi dejavnosti

S pomočjo urejenih tematskih poti, naravnih vrednot in aktualnih pojavov na terenu za učence pripravljamo različne dneve dejavnosti, preko katerih lahko mladim naravo približamo na neposreden, zanimiv, drugačen način. Pridobijo številne izkušnje o tem, kako

obiskovati naravo in predvsem kako jo opazovati. Vsebine individualno uskladimo z učitelji in jih prilagodimo starosti otrok in učnim načrtom, ki so predvideni za določeno stopnjo izobraževanja.

Vsebine so naslednje:

- biodiverziteta in zavarovano območje
- travnik
- gozd
- travniški sadovnjak
- pomen oprasovalcev in izdelava njihovih bivališč
- spoznajmo bobra
- kraški pojavi – Gruska jama
- reka Bistrica – naravna vrednota
- spoznavanje kamnin, fosilov, mineralov
- spoznavanje dvoživk
- grad Podsreda
- grajski dan
- Herman Lisjak v Kozjanskem parku
- ustvarjalne delavnice

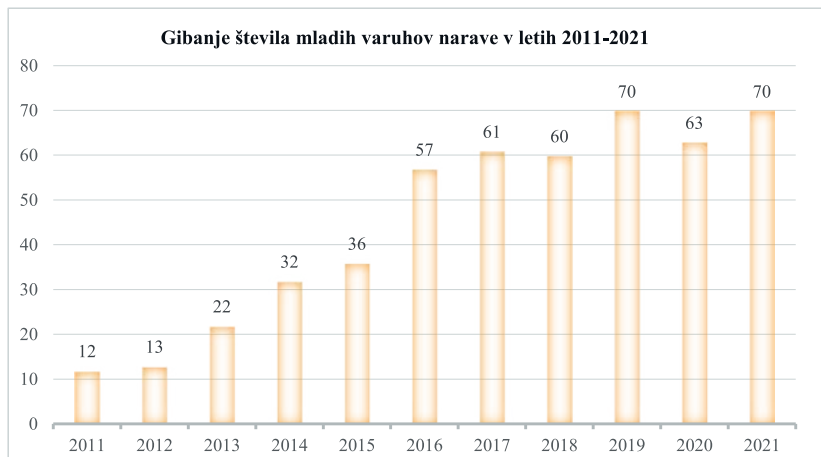
Grafikon 1: Število udeležencev na dnevih dejavnostih po letih⁶

Vir: Kozjanski park

Mladi varuh narave

Izvajanje programa Mladi varuh narave prispeva k prepoznavanju in razširjanju dobrih praks za trajnostni razvoj in prepoznavanje biosfernega območja. Program izvajamo med poletnimi počitnicami, in sicer v okviru naravoslovnih raziskovalnih delavnic. Udeleženci na terenu spoznavajo zakonitosti narave in osnove raziskovalnega dela. Pri otrocih tako krepimo pozitivni odnos do naravnih procesov, odnos do živali, rastlin in tudi do ljudi. Otroci se naučijo orientacije v naravi, izdelujejo tudi predmete iz naravnih materialov, kot so bivališča za oprasovalce, ptice in netopirje. Predvsem pa je naš cilj, da se naučijo pozitivnega odnosa do narave in postanejo dobri opazovalci.

⁶ Leta 2020 so bile šole zaprte zaradi epidemije covid-19, zato je število udeležencev manjše.

Grafikon 2: Število mladih varuhov narave

Vir: Kozjanski park

Projektne dnevi za sekundarno raven izobraževanja

V okviru sodelovanja z izobraževalnimi ustanovami na sekundarni ravni pripravljamo v dogovoru s profesorji individualno zastavljene programe za posamezne izobraževalne ustanove. Vsekakor je v ospredju zavarovano in biosferno območje, poudarek je na naravnem okolju, vendar pa se je potrebno zavedati, da je tudi človek del narave in da tudi njegova dejavnost vpliva nanjo.

Projektne dnevi so zasnovani interdisciplinarno. Sodelujejo profesorji in strokovni delavci upravljavca. Dijaki imajo tako možnost spoznavati in razvijati razumevanje osnovnih pojmov in odnosov ter zapletenih povezav, ki vzdržujejo sisteme v okolju in vplivajo nanje, z različnih perspektiv, kar omogoča njihovo celostno razumevanje in obravnavanje kompleksnih odnosov med naravo, družbo in ekonomijo. Povezujejo se naravoslovno, družboslovno in ekonomsko področje.

Sklep

Kozjanski regijski park, zavarovano območje narave, že dobrih 40 let soustvarja zgodbo Kozjanskega. Dogajanje je bilo tukaj pestro že pred več sto milijoni let, kar se odraža v izjemni geodiverziteti, tako so se ustvarili pogoji, ki danes omogočajo pester preplet živalskega in rastlinskega sveta. Prav tako so ta prostor naselili prebivalci, ki že leta sobivajo z naravo in skrbijo za okolje.

V vseh teh letih smo izvedli številne projekte in tako poskrbeli za ogrožene življenjske prostore živali in rastlin, hkrati pa skrbimo, da na zanimiv in poučen način naravo predstavljamo obiskovalcem. Številne urejene naravne vrednote in opremljene pešpoti k nam privabljajo obiskovalce iz različnih koncev Slovenije in tudi širše.

Kot biosferno območje Kozjansko in Obsotelje smo uvrščeni na svetovni zemljevid velike Unescove družine v okviru programa Človek in biosfera.

V vseh teh letih smo se povezali s številnimi razvojnimi, raziskovalnimi, izobraževalnimi in promocijskimi institucijami, kar dokazuje, da zmoremo in znamo uspešno upravljati zavarovano območje.

Številne aktivnosti na področju ohranjanja narave, naravnih vrednot, vzpostavljanje parkovne infrastrukture, promocijske aktivnosti so osnova za uresničevanje in razvoj trajnostno naravnih dejavnosti.

Viri in literatura

- Zavod Republike Slovenije za varstvo narave (2018). *Strokovne podlage za posodobitev akta o zavarovanju Kozjanskega regijskega parka*. ZRSVN OE Celje in OE Novo mesto (interno gradivo).
- Černelč, A., Vreže, N., in Zakonjšek, V. (ur.). (2010). *Vloga in pomen travniških sadovnjakov v prihodnje: zbornik referatov*. Javni zavod Kozjanski park.
- Kozjanski park (2003a). *Vodnik po pešpoti Podsreda*.
- Kozjanski park (2003b). *Vodnik po učni poti Vetrnik*.
- Kozjanski park (2011). *Vloga upravljavca zavarovanega območja*. Izdano ob 30. obletnici Kozjanskega parka.
- Klenovšek, D., Kunst, M., Ploštajner, B., in Oršanič, H. T. (2013). *Biosferno območje Kozjansko in Obsotelje = Kozjansko and Obsotelje biosphere reserve*. Javni zavod Kozjanski park.
- Sožitje, glasilo Kozjanskega parka, št. 7/2021. Podsreda. https://kozjanski-park.si/wp-content/uploads/2021/05/CasopisSozitie_2021_web-KON%C4%8CNI.pdf
- Šeško, S (2007). *Osameli kras v Kozjanskem regijskem parku* [Diplomsko delo]. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Pavčnik, S (2021). *Biosferna območja: priložnost ali obveznost upravljavca* [Diplomsko delo]. Višja strokovna šola Maribor, Varstvo okolja in komunala. (DOBA, Evropsko poslovno izobraževalno središče).